

7. *Platonov V. N. Sohranenie i ukreplenie zdorov'ja zdorovyh ljudej — prioritetnoe napravlenie sovremennogo zdravoohraneniya / Platonov V. N. // Sportivnaja medicina. — 2006. — № 2. — S. 14.*

8. *Jazlovec'kuj V. S. Osnovy likuval'noi' ta ozdorovchoi' fizychnoi' kul'tury. — Kirovograd, 2003. — 178 s.*

9. *Jazlovec'kuj V. S. Fizyчне vyhovannja uchniv z vidhylennjamy v stani zdorov'ja. — Kirovograd, 2004. — 311 s.*

Отримано 13.11.2014 р.

УДК 159.411

Сергеев С. М.,

к. мед. н., Українська інженерно-педагогічна академія;

Рошупкін А. О.,

к. мед. н., Сумський державний університет

УРАХУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТУДЕНТІВ У НАВЧАННІ ТА ВИХОВАННІ

TAKING INTO ACCOUNT THE INDIVIDUAL CHARACTERISTICS OF STUDENTS' LEARNING AND EDUCATION

У цій науковій статті розглянуто та обґрунтовано актуальність і необхідність врахування індивідуальних особливостей особистості в процесі навчання. Проаналізовано досвід педагогів та психологів різних часів з цього питання. Описано особистісні особливості та їх відображення на навчальному потенціалі студентів. На основі анкетування навчальних груп студентів за методикою К. Г. Юнга отримано результати щодо типології особистостей. Результати дослідження можуть застосовуватися в педагогічній діяльності з метою підвищення продуктивності навчального процесу.

До індивідуальних особливостей відносяться: своєрідність відчуттів, сприйняття, мислення, пам'яті, уяви; особливості інтересів, нахилів, здібностей, темпераменту, характеру особистості. Необхідність індивідуального підходу викликана тією обставиною, що будь-який вплив на особистість переломлюється через її індивідуальні особливості, через «внутрішні умови», без урахування яких неможливий по-справжньому дійовий навчально-виховний процес.

Ключові слова: навчання, виховання, індивідуальність, особистість, освіта.

In this scientific article was reviewed and grounded the need to consider the individual characteristics of the individual in the learning process. Personal features are described and analyzed their reflection on academic potential of students. On the basis of questionnaires K. G. Jung have been studied academic groups of students and results on the typology of individuals, these results can be used of pedagogical activity for larger productivity of the learning process. The need for an individual approach due to the fact that any impact on the individual refracted through her personality, because of «internal conditions», without which can not be truly effective upbringing and educational process. The individual characteristics include originality sensation, perception, thought, memory, imagination, especially the interests, aptitudes, abilities, temperament, character personality. Individual features influence the development of personality, they are largely due to the formation of all qualities. The individual characteristics and increases the level of education, teachers and students work easier when you know which features you can rely on at work. Collaboration between students and teachers is the main principle of effective work. Good set method is only the first level of training, but when the question of promotion to a higher level of knowledge, skills, and abilities, there is necessarily assumed formation of peculiar ways of action, determined individual to individual. Ignoring these methods can be an obstacle in achieving good results in the development of abilities of the individual. Individual approach to student assumes basically no empirical evidence, and deep scientific knowledge of individual human characteristics.

Key words: teaching, accomplishment, individuality, personality, education.

В данной научной статье рассмотрена и обоснована актуальность и необходимость учета индивидуальных особенностей личности в процессе обучения. Проанализирован опыт педагогов и психологов разных времен по этому вопросу. Описаны личностные особенности и их отражение на учебном потенциале студентов. На основе анкетирования учебных групп студентов по методике К. Юнга получены результаты по типологии личностей. Результаты исследования могут применяться в педагогической деятельности с целью повышения производительности учебного процесса.

К индивидуальным особенностям относятся: своеобразие ощущений, восприятия, мышления, памяти, воображения; особенности интересов, склонностей, способностей, темперамента, характера личности. Необходимость индивидуального подхода вызвана тем обстоятельством, что любое воздействие на личность преломляется через его индивидуальные особенности, через «внутренние условия», без учета которых невозможен по-настоящему действенный учебно-воспитательный процесс.

Ключевые слова: обучение, воспитание, индивидуальность, личность, образование.

Постановка проблеми. Вважається, що виховання і навчання мають максимально спиратися на індивідуальність. Необхідність індивідуального підходу з опорою на індивідуальні особливості викликана тією обставиною, що будь-який вплив на особистість проходить через її індивідуальні особливості, через «внутрішні умови», без урахування яких неможливий по-справжньому дієвий навчально-виховний процес. Тому проблеми індивідуалізації у навчанні актуальні, вони є однією з головних передумов якісної освіти. Оскільки за навчальне середовище взято ВНЗ, то ще одним фактором актуальності врахування індивідуальних особли-

востей є студент. Студент — особистість, яка не тільки піддається педагогічному впливу в навчальному закладі, а й переживає свої внутрішні психологічні етапи розвитку, що супроводжуються проблемами і конфліктами. Час навчання у виші збігається з другим періодом юності або першим періодом зрілості, який відрізняється складністю становлення особистісних рис. Отже, урахування індивідуальних якостей особистості в цілому, і зокрема студентів, є одним з перших вирішуваних питань у структурі розвитку та навчання всебічно розвиненої й освіченої людини [1, с. 47].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо врахування індивідуальних особливостей особистості в процесі навчання не нове, воно порушувалося ще задовго до становлення сучасної системи освіти. На цю тему є велика кількість міркувань, суджень, теоретичних розробок, їх практичних застосувань, досліджень та ін. Психологи та педагоги різних країн і різних часів намагалися розібратися щодо необхідності опори на індивідуальні особливості особистості в процесі виховання і навчання. Більшою мірою їх думки сходилися на тому, що підвищення результативності процесу навчання, виховання і розвитку в цілому частково залежить від того, в якому обсязі охоплено та опрацьовано основні особистісні особливості з урахуванням різноформатних особистостей однієї навчальної чи досліджуваної групи [2, с. 201].

Багато педагогів, учених звертали увагу на необхідність глибокого вивчення і правильного врахування індивідуальних особливостей учнів у процесі навчання. Ці питання, зокрема, ставили Я. А. Коменський, Дж. Локк, Ж. Ж. Руссо, а пізніше А. Дистервег, К. Д. Ушинський, Л. М. Толстой та ін. Деякі з них розробляли педагогічну теорію, виходячи з ідеї природної доцільності виховання, тобто врахування природних особливостей розвитку, хоча ця ідея інтерпретувалася ними по-різному. Я. А. Коменський, наприклад, у поняття природної доцільності вкладав ідею необхідності врахування в процесі виховання тих законо-

мірностей розвитку особистості, які притаманні природі людини, а саме: властивого людині прагнення до знань, до праці, здатності до багатостороннього розвитку тощо. Ж. Ж. Руссо, а згодом Л. М. Толстой виходили з того, що людина від природи є істотою досконалою і що виховання, навчання не повинні порушувати цю природну досконалість, а йти за цим, виявляючи і розвиваючи кращі якості. Проте всі вони сходилися в одному: що потрібно уважно вивчати особистість, знати її особливості і спиратися на них у процесі навчання. Корисні ідеї з цього питання є в працях П. П. Блонського, Н. К. Крупської, С. Т. Шацького, А. С. Макаренка, В. А. Сухомлинського та інших учених. Н. К. Крупська підкреслювала, що, якщо не знати індивідуальних особливостей особи і того, що цікавить її у тому чи іншому віці та періоді життєвого розвитку, то не можна добре здійснювати навчання [3, с. 90].

Мета дослідження. Розкриття та обґрунтування необхідності урахування індивідуальних особливостей особистості в процесі навчання. Виявлення основних особистісних якостей, які впливають на процес навчання та його результат. Визначення особливостей організації педагогічного процесу з опорою на індивідуальний підхід.

Виклад основного матеріалу та результати дослідження. У людському розвитку проявляється загальне й особливе. Загальне властиве всім людям певного віку, а особливе відрізняє окрему людину. Особливе в людині називають індивідуальним, а особистість з яскраво вираженим особливим — індивідуальністю. Індивідуальність характеризується сукупністю інтелектуальних, вольових, моральних, соціальних та інших рис особистості, які помітно відрізняють дану людину від інших людей. Природа щедро обдарувала людський рід: на землі не було, немає і не буде двох абсолютно однакових людей. Кожна людина єдина і неповторна у своїй індивідуальності [4, с. 52].

Індивідуальність виражається в особливостях і відмінностях. Виникнення їх пов'язане з тим, що кожна людина проходить

свій особливий шлях розвитку, набуваючи на ньому різні типологічні особливості вищої нервової діяльності. Останні впливають на своєрідність вольових якостей. До індивідуальних особливостей відносяться: своєрідність відчуттів, сприйняття, мислення, пам'яті, уяви; особливості інтересів, нахилів, здібностей, темпераменту, характеру особистості. Індивідуальні особливості впливають на розвиток особистості, ними значною мірою обумовлено формування всіх якостей.

Передусім слід визначитися: чи повинні у вихованні та навчанні враховуватися індивідуальні особливості? Здавалося б, відповідь на це запитання має бути однозначно позитивна. Однак це не так. Серед фахівців є суттєві розбіжності. Побутує така точка зору: масовий навчальний заклад не може і не повинен враховувати індивідуальність, пристосовуватись до кожного окремого студента; всі мають отримувати однакові «порції» педагогічної уваги. Ніяких відмінностей не повинно бути у вихованні старанних і ледачих, обдарованих і нездатних, а також допитливих і тих, хто нічим не цікавиться. Людина, яка закінчила той чи той тип навчального закладу, характеризується загальним, однаковим для всіх стандартом освіченості і вихованості, прийнятим у даному закладі.

Досить переконливо висловився Гегель: «Своєрідність людей не слід цінувати занадто високо. Навпаки, думка, що наставник повинен ретельно вивчати індивідуальність кожного учня, узгоджуватися з нею і розвивати її, є абсолютно порожня і ні на чому не заснована. Для цього у нього немає і часу. Своєрідність учнів терпима в сімейному колі, в школі ж починається життя за встановленим порядком, за загальними для всіх правилами. Тут доводиться піклуватися про те, щоб діти відвикали від своєї оригінальності, щоб вони вміли і хотіли виконувати загальні правила і засвоювали результати загальної освіти. Тільки це перетворення душі становить виховання» [5, с. 82].

Вітчизняна педагогіка виходить з інших позицій: виховання повинно максимально спиратися на індивідуальність. Індивіду-

альний підхід як важливий принцип педагогіки полягає в управлінні розвитком людини, що ґрунтується на глибокому знанні рис його особистості та умов життя. Педагогіка індивідуального підходу передбачає не пристосування цілей і основного змісту навчання і виховання до окремого студента, а пристосування форм і методів педагогічного впливу до індивідуальних особливостей, з тим щоб забезпечити запроєктований рівень розвитку особистості. Індивідуальний підхід створює найсприятливіші можливості для розвитку активності, схильностей і обдарувань кожного студента. Індивідуального підходу особливо потребують «важкі» вихованці, мало здібні, а також ті, в яких спостерігається затримка розумового розвитку. Але коли мова йде про навчання у вищому навчальному закладі, то процес контролю за такими студентами не підтримується і взагалі не має місце у педагогічному процесі [6, с. 76].

Вважається, що індивідуальний підхід добре поєднується з ідеями гуманізації виховання. Практично реалізувати його вимоги в умовах групової (колективної) форми виховання дуже важко.

Про які особливості особистості йде мова? Які саме якості можуть впливати на процес пізнання студентами навчального матеріалу? Щоб відповісти на ці запитання, звернемося до понять суто психологічних і почнемо з визначення особистості з психологічної точки зору.

У широкому плані особистість людини є інтегральною цілісністю біогенних, соціогенних і психогенних елементів. Докладніше зупинимося на психогенних елементах.

У сучасній психології немає єдиного розуміння особистості. Однак більшість дослідників вважає, що особистість формується в процесі життя і є індивідуальною та своєрідною сукупністю рис, що визначають образ (стиль) мислення даної людини, склад її почуттів і поведінки.

В основі особистості лежить її структура — зв'язок і взаємодія стійких компонентів (сторін) особистості: здібностей, темпераменту, характеру, вольових якостей, емоцій і мотивації.

Здібності людини визначають її успіхи в різних видах діяльності. Відповідно до виду діяльності природні або вроджені здібності відіграють провідну роль у процесі пізнання і навчання, і якщо в ході педагогічного процесу правильно виділяти і використовувати опору на виявлені здібності, то показник результату виявиться набагато вищим за поточний (стандартний).

Від *темпераменту* залежать реакції людини на навколишній світ, інших людей, обставини життя та ін. Це індивідуально-типологічна характеристика людини і вищих тварин, що виявляється у силі, напруженості, швидкості та зрівноваженості перебігу її психічних процесів. Ці властивості залишаються стабільними при різному змісті, мотивах та меті діяльності.

Характер людини визначає її вчинки щодо інших людей. Ці особливості у процесі навчання відповідають за взаємозв'язок та взаємодію студентів поміж собою та з педагогічним колективом. Знаючи ці особливості, викладач спрощує процес знаходження спільної мови зі студентом та налагодження з ним позитивного контакту для подальшої сумісної діяльності.

Вольові якості характеризують прагнення людини до досягнення поставлених цілей. Якщо педагог розробить і донесе до учнів правильну та діючу мотивацію з урахуванням індивідуальних особливостей стану розвитку вольових якостей, та зможе вплинути на їхню активність, темп та обсяг пізнавальної праці.

Емоції і мотивація — це, відповідно, переживання та спонукання до діяльності і спілкування. Викладачеві важливо знати, яке ставлення у студентів до того чи того предмета, або будь-якого педагогічного елемента, щоб успішно коригувати проблеми, що виникають.

Спрямованість і стійкість особистості. Практично ніхто з дослідників не заперечує той факт, що провідним компонентом структури особистості, її системоутворюючою властивістю (ознакою, якістю) є спрямованість — система стійких мотивів (потреб, інтересів, схильностей, переконань, ідеалів, світогляду, що домінують тощо). Це визначає поведінку особистості в мінливих зовнішніх умовах [7, с. 147].

Спрямованість впливає не тільки на компоненти структури особистості, а й на її психічний стан, пізнавальні, емоційні, волевові психічні процеси.

Поряд з мотивами, що домінують, спрямованість має й інші форми виявлення: ціннісні орієнтації, прихильності, симпатії (антипатії), смаки, схильності та ін. Вона проявляється не тільки в різних формах, а й у різних сферах життєдіяльності людини. Спрямованість особистості характеризується рівнем зрілості, широтою, інтенсивністю, стійкістю і дієвістю.

Більшість психологів вважає, що людина особистістю не народжується, а стає. Проте в сучасній психології немає єдиної теорії формування та розвитку особистості. Правильніше, мабуть, вважати, що особистість — це не лише результат біологічного дозрівання або матриця специфічних умов життя, а й суб'єкт активної взаємодії з середовищем, у процесі якого індивід поступово набуває (або не набуває) особистісних рис.

Розвинена особистість має розвинену самосвідомість. Суб'єктивно, для індивіда, особистість виступає як його Я («образ Я», «Я — концепція»), система уявлень про себе, що пізнає себе в самооцінці, почутті самоповаги, рівні прагнень. Співвіднесення образу Я з реальними обставинами життя індивіда дозволяє особистості змінити свою поведінку і здійснювати мету самовиховання.

Особистість багато в чому являє собою життєво стійке утворення.

Стійкість особистості полягає в послідовності і передбачуваності її поведінки, в закономірності її вчинків. Однак слід враховувати, що поведінка особистості в окремих ситуаціях є варіативною.

У тих властивостях, які були придбані, а не закладені з народження (темперамент, задатки), особистість менш стійка, що дозволяє їй адаптуватися до різних життєвих обставин, до мінливих соціальних умов. Модифікація поглядів, установок, ціннісних орієнтацій тощо в таких умовах є позитивною властивістю особистості, показником її розвитку.

Можна припустити, що при добре організованому процесі навчання з урахуванням індивідуальних особливостей студентів спостерігатиметься підвищення якості освіти і виховання в цілому, рівень підготовки майбутніх фахівців зросте. Раціонально підібрані методи і принципи роботи зі студентами, на основі виявлених індивідуальних особливостей, поліпшить ставлення їх до навчання і, можливо, підвищить пізнавальний інтерес та активність не тільки у навчальній діяльності. Виходячи з цього, з'являється новий фактор у навчанні — це активність позиції особистості студента [8, с. 101].

Для підвищення продуктивності організації навчального-виховного процесу у вищому навчальному закладі бажано створювати такі психолого-педагогічні умови, в яких студент може зайняти активну особистісну позицію і повною мірою виявити себе як суб'єкт творчої діяльності. У навчально-виховному процесі необхідні такі положення:

- створення проблемних ситуацій, що приводять до пошуку самостійного рішення;
- використання відеотренінгів, що дають можливість моделювати реальне творчо-виробниче середовище тощо.

Одним з основних психолого-педагогічних принципів активності особистості у навчанні є інтегрованість системи вимог до організації діяльності суб'єктів педагогічної творчості, що складаються із спільної діяльності тих, кого навчають, та тих, хто навчає. Дуже важливим у цій сукупності відносин є принцип їх ідеалізації, який базується на ментальності суб'єктів та культурному рівні суспільства [9, с. 93].

За допомогою основних ознак можна з високою ймовірністю визначити психологічний тип та індивідуальні особливості особистості.

Є багато методик для отримання результатів з визначення індивідуальних особливостей характеру, темпераменту та інших типологічних особистостей.

У процесі дослідження з метою виявлення типології особистості проведено анкетування студентів вищих навчальних закладів за темою: «Виявлення типологічних особливостей особистості» (за К. Г. Юнгом).

Аналіз анкетування дав такі результати: найпоширеніший тип особистості — це *амброверти* (поєднання) — 28 студентів, які володіють обома якостями, домінування якоїсь з них залежить від того, наскільки сильніший вплив із-зовні (екстраверсія) або настрою (інтроверсія); 14 студентів — *екстраверти* (вивернутий назовні) — легкі у спілкуванні, мають тенденцію до лідерства, люблять бути у центрі уваги, імпульсивні, відкриті, контактні, судять людей за зовнішнім виглядом, у них високий рівень агресивності (холерики, сангвініки); 12 студентів — *інтроверти* (звернений всередину) — спрямовані на світ власних переживань, мало-контактні, мовчазні, важко заводять нові знайомства, не люблять ризику, переживають розрив старих зв'язків, не розглядають варіантів програшу і виграшу, мають високий рівень тривожності і ригідності (флегматики, меланхоліки).

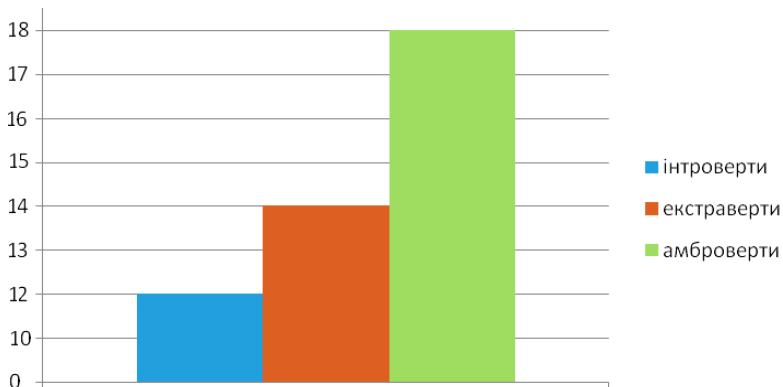

Рис. 1 — Типологія особистостей студентів

Отримані результати можуть бути використані при плануванні навчального процесу освітньої та виховної роботи. Врахування цих індивідуальних особливостей допоможе налагодити контакт зі студентами та підвищити рівень ефективності навчально-виховного процесу.

Висновки. На основі викладеного вище матеріалу можна зробити такі висновки:

– кожна людина єдина і неповторна у своїй індивідуальності, яка проявляється в індивідуальних особливостях. Вважається, що виховання і навчання повинні максимально спиратися на індивідуальність;

– необхідність індивідуального підходу викликана тією обставиною, що будь-який вплив на особистість переломлюється через її індивідуальні особливості, через «внутрішні умови», без урахування яких неможливий по-справжньому дієвий навчально-виховний процес;

– до індивідуальних особливостей відносяться: своєрідність відчуттів, сприйняття, мислення, пам'яті, уяви, особливості інтересів, нахилів, здібностей, темпераменту, характеру особистості. Індивідуальні особливості впливають на розвиток особистості, ними значною мірою обумовлено формування всіх її якостей;

– при врахуванні індивідуальних особливостей підвищується рівень навчання, викладачеві простіше працювати зі студентами, коли відомо, на які їхні особливості можна спиратися в процесі роботи. Співробітництво між студентами та викладачем — головна засада результативного навчання.

Добре поставлена методика — це лише перший рівень навчання. Але коли постає питання про просування на більш високий рівень знань, навичок, умінь, то тут обов'язково передбачається сформованість своєрідних способів дії, що визначаються індивідуальними особливостями людини. Ігнорування цих способів може стати гальмом у досягненні високих результатів, у розвитку здібностей особистості. Індивідуальний підхід до студента припускає у своїй основі не емпіричний досвід, а глибокі наукові знання про індивідуальні особливості людини.

Список літератури:

1. *Степко М. Ф.* Вища освіта України і Болонський процес: Навч. посібник / М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук та ін.; за ред. В. Г. Кременя. — Тернопіль: Навч. книга — Богдан, 2004. — 384 с.
2. Освіта: прихований скарб. Доповідь Міжнародної комісії з освіти XXI ст. — Париж: Вид-во ЮНЕСКО, 1996.
3. Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи: Зб. наук. праць / За ред. І. Я. Зязюна та Н. Г. Ничкало. — К., 2003. — 680 с.
4. *Леонтьев А. Н.* Деятельность, сознание, личность. — М., 1985. — 304 с.
5. *Гегель Г.* Соч. — М., 1946. — Т. VII. — С. 82.
6. *Підласий І. П.* Педагогіка: 100 запитань — 100 відповідей: навч. посібник для вищих / І. П. Підласий. — М.: ВЛАДОС-прес, 2004. — 365 с.
7. *Рейнвальд Н. І.* Психологія особистості. — М., 1987.
8. *Овчинников Б. В., Павлов К. В., Владимірова І. М.* Ваш психологічний тип. — Спб, «Андреев і сини», 1994. — 235 с.
9. *Акімова М. К., Козлова В. Т.* Облік психологічних особливостей учнів у процесі навчання / Питання психології. — 1988. — № 6.1. — С. 71–77.

Spysok literary:

1. *Stepko M. F.* Vyshha osvita Ukrai'ny i Bolons'kyj proces: Navch. posibnyk / M. F. Stepko, Ja. Ja. Boljubash, V. D. Shynkaruk ta in.; za red. V. G. Kremenja. — Ternopil': Navch. knyga — Bogdan, 2004. — 384 s.
2. Osvita: pryhovanyj skarb: Dopovid' Mizhnarodnoi' komisii' po osviti dlja XXI st. — Paryzh: Vyd-vo JuNESKO, 1996.
3. Pedagogika i psyhologija profesijnoi' osvity: rezul'taty doslidzhen' i perspektyvy: Zb. nauk. prac' / Za red. I. Ja. Zjazjuna ta N. G. Nychkalo. — K., 2003. — 680 s.
4. *Leont'ev A. N.* Dejatel'nost', soznanye, lichnost'. — M., 1985. — 304 s.
5. *Gegel' G.* Tvory. — M., 1946. — T. VII. — S. 82.
6. *Pidlasyj I. P.* Pedagogika: 100 pytan' — 100 vidpovidej: navch. posibnyk dlja vuziv / I. P. Pidlasyj. — M.: VLADOS-pres, 2004. — 365 s.
7. *Rejval'd N. I.* Psyhologija osobystosti. — M., 1987.
8. *Ovchinnikov B. V., Pavlov K. V., Vladimirova I. M.* Vash psyhologichnyj typ. — Spb, «Andrjejev i syny», 1994. — 235 s.
9. *Akimova M. K., Kozlova V. T.* Oblik psyhologichnyh osoblyvostej uchniv u procesi navchannja / Pytannja psyhologii'. — 1988. — № 6.1. — S. 71–77.

Отримано 26.01.2015 р.